
**EEN KOEKOEKSLIPVIS *LABRUS MIXTUS*, LINNAEUS, 1758 OP DE
KLAVERBANK – FLORIS BENNEMA, CECILIE PETERSEN, HANNA
PAULOMÄKI, FRANK DE GRAAF & NIELS SCHRIEKEN**

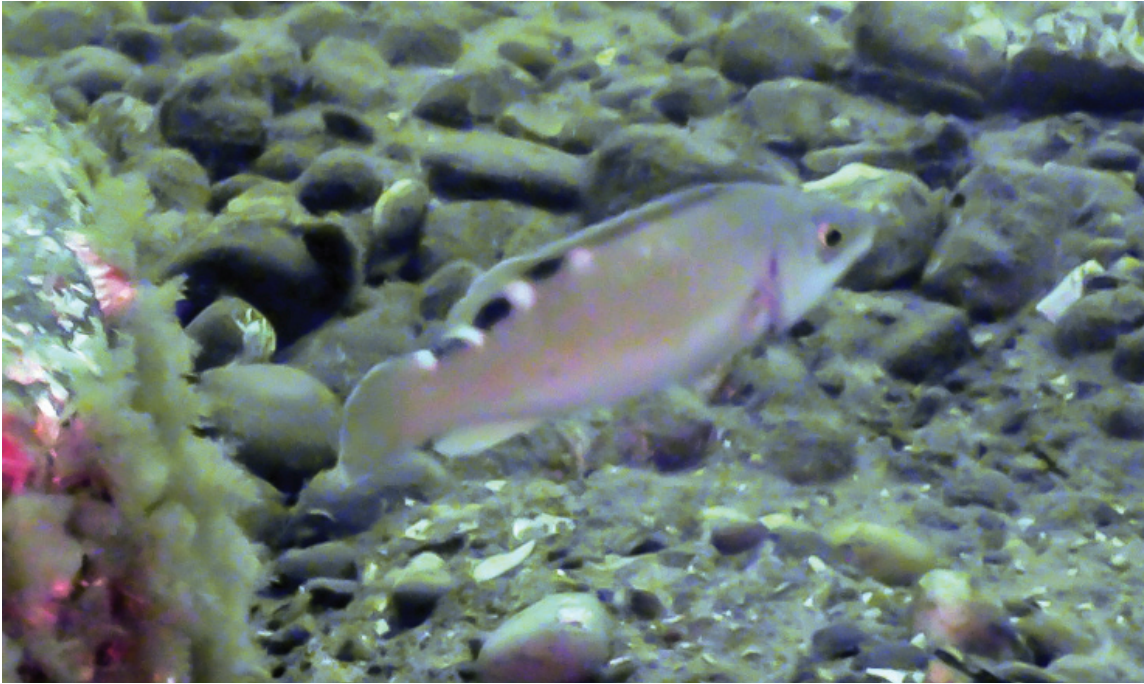
Op 27 augustus 2016 werd bij de Klaverbank een vrouwelijke koekoekslipvis *Labrus mixtus* waargenomen. Het is de eerste melding van deze soort in de Nederlandse Noordzee. Wel blijkt de soort eerder eenmaal uit de Oosterschelde gemeld, helaas zonder documentatie.

DE WAARNEMING

De waarneming vond plaats tijdens de Noordzee expeditie van de milieuorganisatie Oceana. Het doel van deze expeditie was het verzamelen van aanvullende gegevens over de fauna van de Noordzee, uitmondend in een advies over omvang en ligging van mariene parken. Tijdens de expeditie werden op bijna 200 plekken bodemhappen genomen en op 73 plekken werd de zeebodem gefilmd vanuit een onderwater voertuig (ROV, remotely operated vehicle). De opnamen door de ROV waren aan boord op een groot scherm te volgen.

De Stichting ANEMOON regelde voor twee vrijwilligers, Frank de Graaf en Floris Bennema, een plek aan boord van de Neptune op het traject langs (beoogde) Nederlandse mariene parken. In de zuidoostelijke hoek van het Nederlandse deel van Klaverbank zagen ze samen met de biologen van Oceana, Cecilie Petersen en Hanna Paulomäki, de koekoekslipvis over het scherm voorbijkomen. Het schip lag op dat moment op 54° 00,226' N en 3° 10,476' E, de ROV voer eronder over een 40 m diepe, stenige bodem. Uiteraard werden de beelden ook opgenomen zodat een 'video still' van de vis getoond kan worden (fig. 1). Het duurde enige tijd voordat het beeld vrijkwam; op 21 december 2016 werd op Nature Today een natuurbericht over deze waarneming geplaatst.

Als reactie op het bericht kwam een oudere melding uit de Oosterschelde binnen. In 2006 of 2007 ving fuikenvisser Jan van Stee bij Goesse Sas een hem onbekende vis. Hij schonk de vis aan Terra Maris in Oostkapelle, waar deze nog een tijd in het aquarium heeft rondgezwommen. Erik Speksnijder, bekend met gevlekte- en zwartooglipvissen, determineerde deze als een koekoekslipvis. Helaas is de vis niet bewaard gebleven en bestaat er, zover bekend, geen foto van (pers. meded. Erik Speksnijder).

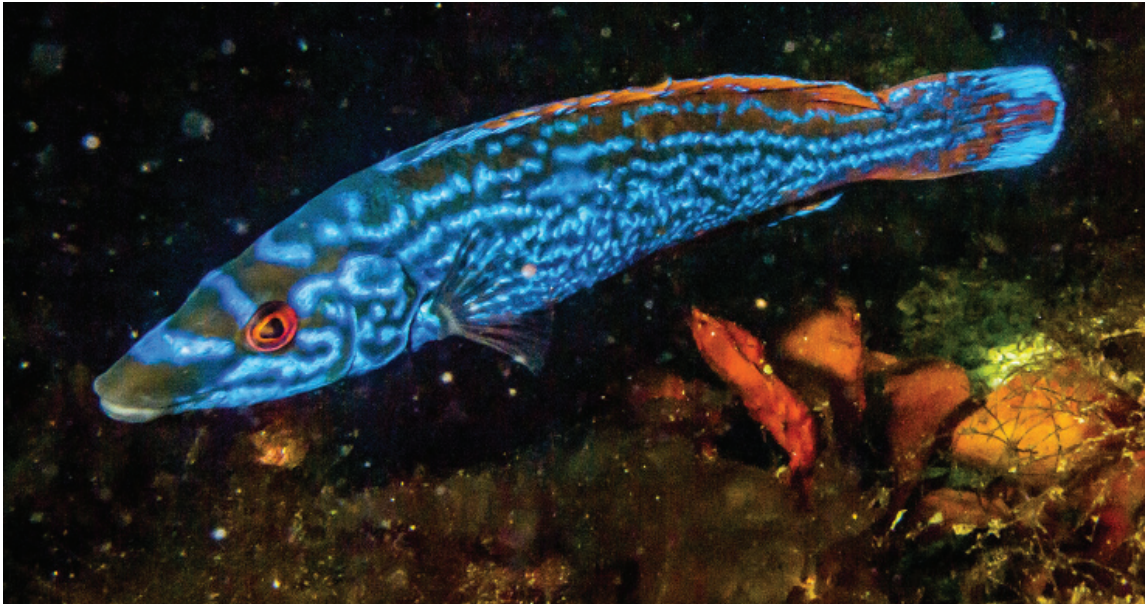
Figuur 1. De vrouwelijke koekoekslipvis op de Klaverbank (foto: Oceana).

DE KOEKOEKSLIPVIS

De koekoekslipvis is een kleurrijke vis met een duidelijke voorkeur voor rotsige bodems in dieper water. Sportduikers die langs Europese klifkusten duiken komen hem regelmatig tegen, zowel in Atlantische wateren als in de Middellandse Zee. Noordelijk komt de soort voor tot halverwege Noorwegen en zuidelijk tot Senegal (Wheeler, 1969; Ellis, 2016). In de Zuidelijke Noordzee is de soort niet vaak waargenomen, in GBIF (<http://www.gbif.org/species/2383649>) staan twee meldingen uit 1998 en 2005 bij de monding van de Thames. Ook bij Helgoland komt hij sporadisch voor (Fricke, 1987). Op de website Fishbase staat de koekoekslipvis, op grond van een foutieve citatie, als 'native' in Nederland vermeld. Maar dat kunnen we zelfs na deze waarneming niet zeggen, inheems is een soort pas als we zeker weten dat deze zich gedurende 10 aaneengesloten jaren op het NCP voortplant (Gmelig Meyling & Van Moorsel, 2013).

Koekoekslipvissen zijn niet alleen opvallend gekleurd, ook de verschillen tussen de seksen springen in het oog. Vrouwelijke vissen en jonge mannetjes zijn oranjerood, de vrouwtjes hebben daarbij ook zwarte en witte blokjes achterop de rug (Gregory, 2003). Oudere mannetjes hebben vaak een felblauwe kop met blauwe en gele tinten. In de baltsperiode verandert dit, ze worden dan

volledig donkerblauw met een zwart marmerpatroon (Dipper & Pullin, 1979; fig. 2). In deze periode zijn de mannetjes sterk territoriaal, zelfs langszwemmende duikers worden in gaten gehouden. Tijdens de balts zelf vertoont het mannetje spectaculaire kleurwisselingen, plaatselijk komt de gele kleur weer tevoorschijn en krijgt hij een witte waas over zijn kop. Als het vrouwtje niet geïnteresseerd is verdwijnt dit patroon weer even snel (Wilson, 1958).

Figuur 2. Een mannelijke koekoekslipvis in Noorwegen (foto: Floris Bennema).

Koekoekslipvissen kunnen twintig jaar oud worden. Bijzonder is dat vrouwtjes vanaf zevenjarige leeftijd in een (secundair) mannetje kunnen veranderen. Tijdens deze sekseovergang, die ongeveer zeven maanden duurt, hebben de vissen een intermediaire kleur. Daarnaast komen er primaire mannetjes voor, deze zijn oranje-rood maar kunnen op latere leeftijd ook blauw worden (Dipper & Pullin, 1979). Zoals op de foto te zien is, was de vis op de Klaverbank een vrouwtje, zij had een bleekrode kleur met de typerende blokjes op de rug.

VERANDEREN VAN GESLACHT

Veel lipvissen kunnen van geslacht veranderen (sequentieel hermafroditisme). Aan de vraag waarom verscheidene vis- en ongewervelde soorten dit doen is sinds 1970 veel onderzoek gedaan (zie bijv. Warner 1988 en Munday *et al.*, 2006). De conclusie is dat sekseovergang te maken heeft met het door

natuurlijke selectie gedreven 'streven' van individuen om een zo groot mogelijk nageslacht te krijgen. Als een dier een bepaalde grootte heeft bereikt kan het evolutionair voordelig zijn om van sekse te veranderen.

Over de samenhang tussen geslachtverandering en voortplantingsgedrag bij koekoekslipvissen is niet veel gepubliceerd. Maar uit onderzoek bij andere lipvissoorten komt wel een algemeen beeld naar voren (Jones 1981; Warner & Swearer, 1991). Grotere territoriale mannetjes maken nestjes in gebieden waarbinnen de vrouwtjes graag paren, daardoor krijgen deze mannetjes de kans om met meerdere vrouwtjes te paren. Jonge primaire mannetjes planten zich, als gevolg van de voorkeuren van de vrouwtjes, slechts sporadisch voort. Ook vrouwtjes krijgen minder nakomelingen dan territoriale mannetjes, reden voor deze vrouwtjes om vanaf een bepaalde grootte zelf in een territoriaal mannetje te veranderen.

Figuur 3. Het onderwater voertuig (ROV; foto: Floris Bennema).

LIPVISSEN LANGS DE NEDERLANDSE KUST

De koekoekslipvis is de vijfde lipvissoort uit de Nederlandse wateren. De bekendste soort is de gevlekte lipvis *Labrus bergylta*. Deze vrij forse vis werd al in 1862 door de zoöloog Schlegel vermeld en wordt in de wintermaanden regelmatig gevangen door vissers of door duikers waargenomen. Duikers langs de Zeeuwse dijken melden ook af en toe kliplipvissen *Cteno-*

labrus rupestris en zwartooglipvissen *Symphodus melops* (Gmelig Meyling & Van Moorsel, 2013). De laatste soort was tot een paar jaar geleden vaak te zien bij de Zeelandbrug. Een minder bekende soort is Baillon's lipvis *Symphodus bailloni*, deze wordt sinds 1967 sporadisch binnen onze faunagrenzen gevangen (Nijssen, 2001).

Kliplipvissen leven op rotsachtige bodems, vooral tussen 40 en 180 m diepte. Onze dijken zijn niet erg aantrekkelijk, het harde substraat reikt niet veel dieper dan zo'n 20 meter. De Klaverbank, waar op veel plaatsen grind en grote stenen voorkomen (Van Moorsel, 2003), is veel geschikter. Het is goed mogelijk dat de koekoekslipvis hier al langer voorkomt en dat deze zonder onderwatervoertuig nog een lange tijd onopgemerkt zou zijn gebleven. Met de ROV (fig. 3) is het relatief eenvoudig in korte tijd een groot oppervlak van te zeebodem af te zoeken, dit leidde in dit geval tot deze nieuwe waarneming.

DANKWOORD

De Oceana Noordzee expeditie kon plaatsvinden dankzij steun van de Nationale Postcode Loterij. Oceana en de Stichting ANEMOON gaven de twee vrijwilligers de kans om aan de expeditie deel te nemen. Oceana gaf toestemming om de foto van de koekoekslipvis op de Klaverbank af te drukken. Pepijn Calle en Erik Speksnijder worden bedankt voor het doorgeven van de waarneming in Zeeland.

SUMMARY

A female cuckoo wrasse *Labrus mixtus* was observed in the Dutch part of the Cleaver Bank 27 August 2016. It was the first documented sighting of this species in Dutch waters, but there appeared to be an earlier report in the Eastern Scheldt in 2006 or 2007. The recent observation was made by members of the Oceana North Sea expedition 2016 and volunteers of the Stichting ANEMOON by means of a remotely operated vehicle (ROV). It is argued that the use of this device facilitated the discovery of a species that may have occurred on the Cleaver Bank for a longer time.

LITERATUUR

BENNEMA, F. & F. DE GRAAF & N. SCHRIEKEN, 2016. Nieuw in de Nederlandse Noordzee, de Koekoekslipvis. *Natuurbericht* 21-12-2016 (Nature Today): <https://www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=23164>

- DIPPER, F.A. & R.S.V. PULLIN, 1979. Gonochorism and sex-inversion in British Labridae (Pisces). *Journal of Zoology* 187: 97–112.
- FRICKE, R., 1987. *Deutsche Meeresfische*. Deutsche Jugendbund für Naturbeobachtung, Hamburg. 113 pp.
- GMELIG MEYLING, A.W. & G.W.N.M. VAN MOORSEL, 2013. *Aanbevelingen voor aanpassingen Rode Lijst mariene vissen. Achtergronddocument voor het supplement bij het Basisrapport Rode Lijst Vissen*. Stichting ANEMOON/Ecosub, Lisse/Doorn. 102 pp.
- GREGORY, P., 2003. *Labrus mixtus* Cuckoo wrasse. In: H. Tyler-Walters & K. Hiscock (eds.); *Marine Life Information Network: Biology and Sensitivity Key Information Reviews* [on-line]. Marine Biological Association of the United Kingdom, Plymouth. Available from: <http://www.marlin.ac.uk/species/detail/1670>.
- ELLIS, J., 2016. Wrasses. In: H. Heessen, N. Daan & J.R. Ellis (eds.); *Fish atlas of the Celtic Sea, North Sea, and Baltic Sea*. Academic Publishers, Wageningen. 572pp.
- JONES, G.P., 1981. Spawning-Site Choice by Female *Pseudolabrus celidotus* (Pisces: Labridae) and Its Influence on the Mating System. *Behav. Ecol. Sociobiol.* 8: 129-142.
- MOORSEL, G.W.N.M. VAN, 2003. *Ecologie van de Klaverbank. Biotasurvey 2002*. Ecosub, Doorn.
- MUNDAY, P.L., P.M. BOSTON & R.R. WARNER, 2006. Diversity and flexibility of sex-change strategies in animals. *Trends in Ecology and Evolution* 21: 89-95.
- NIJSSSEN, H., 2001. *Veldgids Zeevissen*. Stichting Uitgeverij KNNV/Thieme, Nijmegen. 182 pp.
- SCHLEGEL, H., 1862. Vissen. In: *De Dieren van Nederland*. Kruseman, Haarlem. 211 pp.
- WHEELER, A.C., 1969. *The fishes of the British Isles and North-West Europe*. Macmillan and Co. London. 613 p.
- WARNER, R.R., 1988. Sex change in fishes: hypotheses, evidence, and objections. *Environmental Biology of Fishes* 22: 81-90.
- WARNER, R.R. & S.E. SWEARER, 1991. Social Control of Sex Change in the Bluehead Wrasse, *Thalassoma bifasciatum* (Pisces: Labridae). *Biol. Bull.* 181: 199-204.
- WILSON, D.P.W., 1958. Notes from the Plymouth Aquarium III. *J. mar. Biol. Ass. U.K.* 37: 299-307.

e-mail contactadres van de schrijvers:
f.p.bennema@xs4all.nl